

MITI BALKANSKEGA TRGA

V različnih predlogih za stabilizacijo evropskega jugovzhoda, še posebej bivše Jugoslavije, stalno opozarjajo na trg in gospodarsko sodelovanje novo nastalih držav kot začetek nekega novega procesa, ki bi v dogledni prihodnosti lahko pripeljal do sodelovanja v širših okvirih in celo do integracije celotnega prostora v neko širšo politično asociacijo, ki že dobiva različna imena.

Zagovorniki takšnih stališč neredko opominjajo na povojni razvoj v zahodno-evropskem prostoru, kjer se je integracijska pot držav začela s povsem pragmatičnimi vsebinami (premog in jeklo), katerih proizvodnja je bila postavljena v pristojnost nadnacionalne integracijske oblasti.

Pri tem preskakujejo nekatera dejstva, še zlasti to, da Balkan ni zahodna Evropa in drugič, da trg v bistvu vendarle ne rešuje bistvenih stvari.

Zahodna Evropa je imela povsem drugačno civilizacijsko in razvojno pot od narodov in držav, ki se nahajajo na področju evropskega jugovzhoda. Če lahko verjamemo angleškemu avtorju G. Parkerju, lahko razloge evropskega povezovanja na zahodu iščemo v dejanskem kulturnem, prostorskem in gospodarskem povezovanju (enotnosti) iz preteklih obdobij, kar je v povojnih letih samo preraslo v fazo institucionalizacije. To je proces, ki traja že stoletja in so njegovi logični zaključki v različnih integracijah.

To ni vsiljeni proces, toda povojna dogajanja (hladna vojna, potreba po povojni obnovi, pa tudi preprečevanje močnega ameriškega prenikanja v različna področja) so pospešila ta proces, ki je danes prišel do (evropske) zveze.

Okrog tega temeljnega stališča je G. Parker razvil celo teorijo, slikovito imenovano "teorija trikotnika", ker so ga raziskovanja pripeljala do spoznanja, da so v tem trikotniku prav tiste države, ki so se že od nekdaj prepletale, bodisi v obliki sodelovanja bodisi tudi v konfliktih. Zato ne preseneča, da je temu novemu gibanju integracij nasprotovala Velika Britanija (formalno in vsebinsko, s ponujanjem drugačnega modela - EFTA sistema), pa tudi Združene države, ki so celo sprožile spor pred organi GATT-a ter obtožile omenjene države, da ustvarjajo nekaj, kar z mednarodnim pravom oziroma sporazumom ni dovoljeno (G. Parker 1975, 167).

Tudi, trg tudi ni vsemogočen činitelj. Če bi sodobni svet dejansko počival na trgu, kot to dokazujejo nekateri, bi se znašel v hudih problemih. Prepričanje, da samo "tajkuni" vzpodbujajo razvoj, je na robu pameti in brez zadostne argumentacije. Ti sicer mogoče bistveno vplivajo na gospodarsko rast, kar pa za razvoj ne bi mogli reči. Razvoj je celo vse pogostejše v konfliktu z rastjo, ker ga nekontrolirana rast lahko ogrozi. Dovolj je pogledati okrog sebe in videti, kako je nekontrolirana rast človeštvu povzročila ogromne probleme.

* Dr. Vlatko Mileta, redni profesor na Fakulteti za politične vede v Zagrebu.

Očitno je torej, da sodobnih gospodarskih, pa tudi političnih vprašanj, ni mogoče pojasnjevati s tezami iz preteklih časov. Stare teorije so v nasprotju s stvarnostjo, kar je mogoče dokazati z dejstvom, da je Reaganova administracija v času tako imenovane "reaganomije" sprejela tri tisoč uredb in zakonov, s katerimi je regulirala ameriško gospodarstvo. Tako je po ameriškem trgovinskem zakonu izvoz ameriškega blaga v "neprimerne države" (nekoč komunistične države) podvržen strogemu nadzoru, kršenje teh določb pa sankcionirano z denarnimi kaznimi, zapornimi kaznimi in končno z oblikovanjem posebnega spiska podjetij, s katerimi administracija ne sme trgovati. To pa je enako propadu, ker je ameriška država največji kupec, a tudi največji zemljiški posestnik (okoli 30% državnega ozemlja je v njeni lasti).

Poleg tega poteka največji del mednarodne trgovine preko mednarodnih blagovnih sporazumov in tako ni nobenih možnosti, da bi nekdo lahko nekontrolirano izvažal na trg Evropske zveze, če nima pogodbene odobritve Evropske komisije. Zato je v literaturi, ki se ukvarja s temi problemi, navedeno, da je sodobno mednarodno gospodarsko sodelovanje utemeljeno na regionalnem multilateralizmu in globalnem bilateralizmu.

S tega vidika ima teza o nujnosti integracije na gospodarskem področju svoje opravičilo. Vendar pa je problem v tem, da obstajajo tudi druge predpostavke, ki jih je treba zadovoljiti, da bi to lahko delovalo.

Kaj se zgodi, kadar te druge predpostavke niso zadovoljene, je bilo mogoče videti iz primera nedavne gospodarske zgodovine bivših komunističnih držav.

V povojnih letih globalnega razkola so se te države omejele od zahodnoevropskih držav tudi na področja gospodarstva. Za nekatere od teh je bil to gotovo šok, od katerega se še do danes niso opomogle. Tako je bila Češkoslovaška v tridesetih letih med gospodarsko najnaprednejšimi državami v Evropi. S prekinitvijo gospodarskih stikov z zahodom pa je tudi ona zapadla v povprečje in sivino socializma, ki je na papirju dosegal velike uspehe, dejansko pa ni bilo nič od tega. To velja tudi za Madžarsko, pa tudi za Poljsko.

Podobno je s Hrvaško. Z vstopom v jugoslovansko skupnost je bila prekinjena naravna nit gospodarskih vezi s srednjeevropskimi sosedi in usmerjena na jug, kateremu nikakor ni pripadala. Vstopila je v nek drug civilizacijski svetovni nazor, kateremu je bilo samo do tega, kako se zadovoljiti, pri čemer se niso izbirala sredstva. Kako je to konkretno izgledalo, je razvidno iz statističnih podatkov tistega časa, pa tudi drugih dejstev, ki jih ni bilo mogoče zavriniti; to je obdobje, ki ga je najbolje obdelal R. Bičanić v knjigi *Gospodarski temelji hrvaškega vprašanja* (Zagreb 1938).

Podobno stanje je bilo za Hrvaško tudi v času komunistične Jugoslavije, čeprav z drugačnim ideološkim predznakom (pomoč nerazvitim republikam in pokrajinam). Po avtorjevih ocenah je bilo v 45 letih komunistične vladavine vplačanih v blagajno t.i. skupne države 102 milijarde dolarjev. Letno je to več kot dve milijardi dolarjev, oziroma v povprečju več kot 20% GNP, to pa je obremenitev, ki je niti Indija ni plačala Združenemu kraljestvu, ko je bila od njega odvisna.

Srečna okoliščina je, da v 70. letih Hrvaška nikoli ni prišla v gospodarsko soodvisnost z drugimi deli bivše Jugoslavije in da je uspela ohraniti avtohtonost in soodvisnost z zahodnoevropskimi gospodarstvi.

To se ni zgodilo zato, ker je tako želela Hrvaška. V obstoječem gospodarskem okolju je bil prisoten pritisk na gospodarsko integracijo. To je bila težnja celotnega gospodarskopoličnega instrumentarija, vključno s centri finančne in politične moči, ki so bili izven Hrvaške. Vendar pa se je struktura hrvaškega gospodarstva vedno priklanjala menjavi z zahodnimi sosedi.

Zato ni točna trditve, da bi lahko imela Hrvaška velike koristi, če bi sprejela regionalni pristop, v katerem bi bili njeni partnerji Romunija, Albanija, Makedonija in druge države s tega jugovzhodnega evropskega področja.

Hrvaška ni imela koristi niti tedaj, ko je bila v okviru bivše Jugoslavije, zakaj bi jih potem imela sedaj, ko je samostojna in ko sama lahko določa svoje zunanje-politične in gospodarske interese.

Nasproti mnenju zunanjih opazovalcev in predlagateljev različnih zamisli, ki namenoma dajejo "zapletene" predloge, da bi, če bi šlo slabo, imeli dovolj prostora za umik, Hrvaška nima prevladujočega interesa za gospodarsko povezovanje z evropskim jugovzhodom. Za Hrvaško vse poti vodijo na Zahod. S tem področjem ima najpomembnejšo blagovno menjavo in druge gospodarske odnose. V gospodarskem pomenu besede je za Hrvaško pomembnejša Italija od Romunije ali Bolgarije, da o drugih državah niti ne govorimo. Zato je vprašljivo, zakaj bi Hrvaška dala prednost izgradnji infrastrukture proti vzhodu na škodo novih prebojev na zahod. In drugič, zakaj bi vstopila v neko integracijsko skupnost z državami, ki ji v menjavi lahko dajo samo tisto, česar ima sama v izobilju, ne morejo pa ji ponuditi tistega, kar ji primanjkuje. Povsem jasno je, da Hrvaška na vzhodu ne more dobiti nove tehnologije, da ne more dobiti kapitala in da pravzaprav ne more dobiti ničesar, kar bi imelo zanjo posebno vrednost.

In v tem je celoten problem: kako ustvariti neko gospodarsko skupnost z nekom, od katerega ne moreš pričakovati nobene koristi? Potemtakem se vztrajanje na povezovanju ali celo pogojevanje povezovanja, kot to počne Evropska Zveza, samo pokriva z gospodarskimi razlogi in koristmi. Razlogi za to so torej politični, zato je potrebno k njim pristopiti na ustrezen, t.j. političen, način in tako tudi odgovarjati.

Da takšno stališče ne bi ostalo na ravni trditve, ga bomo podkrepili z medrepubliškimi trgovinskimi bilancami bivše Jugoslavije. Po teh statističnih preračunih so nekdanje republike med seboj izmenjavale dobrine in storitve v veliko manjši meri, kot je bilo pričakovano, navkljub političnim željam in državno-instrumentaliziranim namenom, zato je bilo politično posredovanje stalna potreba tudi na področju, kjer je bilo to najmanj potrebno.

Na primeru Hrvaške lahko pokažemo, da je ona 60,7% GDP porabila znotraj svojih meja. Okoli 27% je bilo izmenjave z drugimi republikami nekdanje države in okoli 13% s svetom.

V njeni medrepubliški bilanci prevladujejo transakcije s Slovenijo (11,4%), Srbijo (8,2%), medtem ko je bila menjava z Bosno in Hercegovino majhne vrednosti (4,5%), z Makedonijo in Črno goro pa samo 1,5%.

Torej ni znanstvenih dokazov, da je medrepubliška trgovinska menjava sedaj samostojnih držav zanje tako pomembna, da bi jo bilo potrebno čim prej obnoviti. Na tej napačni tezi je zgrajena celotna zamisel "regionalnega pristopa" Evropske zveze in še posebej zamisel SECI (Iniciativa za sodelovanje držav jugovzhodne Evrope), ki bi zavrla gospodarski razvoj Hrvaške, če bi bila v kakšnem primeru sprejeta.

Podatki točno dokazujejo razloge hrvaškega zavračanja omenjenih iniciativ. Njihovo natančnost je mogoče preveriti v statističnih letopisih bivše države in Statističnem letopisu Hrvaške iz leta 1996. Seveda jih je potrebno preračunati. O tej temi so bile nekoč pripravljene zaprte bilance, ki so bile redko predstavljene javnosti: samo kadar se je s političnimi pritiski želelo medrepubliško gospodarsko sodelovanje pospešiti.

Predstavljeno stališče se ne zavzema za prekinitev kakršnega koli sodelovanja. Tega enostavno ni mogoče sprejeti. Vsaka država, tako tudi Hrvaška, ima razloge za gospodarsko in drugo sodelovanje s svojimi sosedi. Podatki pa so predstavljeni zato, da bi lahko dokazali, da to vendarle ni toliko pomembno za Hrvaško, kot jo poskušajo od zunaj prepričati.

V teoriji mednarodnih odnosov, posebno v tistem delu, ki se ukvarja s trgovinskimi povezavami, je že od nekdaj opisan pojav "učinka izgradnje" in "učinka razgradnje". Gre za pojav, ki kaže, da se države s podobno proizvodno strukturo veliko težje povezujejo kot države z različno gospodarsko strukturo. Pri prvih se prav v medsebojni trgovini "učinek razgradnje" nazorno pokaže in ga ni mogoče kompenzirati z nobenim dogovorom o svobodnem trgu ali kakšnimi drugimi ukrepi. Obratno pa so pri državah z različno gospodarsko strukturo so prisotne "naravne" vzpodbude za integracijo. Na spoznanjih o naravi omenjenih učinkov so se razvile tudi posebne teorije, od katerih ima teorija primerjalnih prednosti še danes določeno vrednost. Vendar tudi tega ne gre absolutizirati. Moderna tržišča so organizirana tržišča. Liberalno svetovno tržišče obstaja samo v modelu in razlagah ne tako številnih pristašev, sicer pa imamo regionalni multilateralizem in globalni bilateralizem. O globalnem multilateralizmu je mogoče govoriti samo v okviru GATT-a oziroma njegove naslednice Svetovne organizacije za trgovino.

Vse bivše socialistične države, sedaj tranzicijske države, so se razvijale po istem vzorcu; v gospodarskem pomenu besede so kot nekakšne kopije, tako da je zares vprašanje, kaj bi jim recimo prinesla neka gospodarska sinteza, ki je že od prvih dni na majavih nogah.

Zato je tudi vprašljiv cilj takega balkanskega trga. Čemu bi ta trg služil in ali lahko nekaj, kar se niti vzpostavi ne more, zadovolji tako postavljene cilje.

To so vprašanja, na katera "regionalni pristop" in zamisel SECI ne dajeta ustreznega odgovora. Zamisel SECI bi se začela z infrastrukturnimi projekti, kjer naj bi integrirani pristop najbrž pripeljal tuji privatni kapital. Vendar pa je vprašljivo, če tuji kapital sploh želi vstopiti v investicije, ki se počasi vračajo, zlasti na področjih, kjer dolgoročno ni mogoče zanesljivo vzpostaviti stabilnosti. In drugič, ali se lahko tranzicijske države še naprej nekontrolirano zadolžujejo. Po Mednarodnem denarnem skladu je celotna zadolženost tranzicijskih držav že sedaj v višini 244 milijard dolarjev, "jutri" pa bo z obrestmi presegla 300 milijard

dolarjev. Zadolženost letno raste med 10 in 15 milijardami dolarjev, tako da se ne postavlja samo vprašanje, kako dobiti tuji kapital, pač pa kako ga sploh prevzeti in nato vrniti, ne da bi to izzvalo gospodarski in politični zlom.

Torej, če je vprašljiva že sama osnova cele zamisli - lažji dostop do tujega kapitala za uresničitev infrastrukturnih projektov v skupnem interesnem področju, ki naj bi se integriral, kaj potem še ostane od te zamisli?

Po vsem sodeč nič dobrega, na kar kaže tudi dejstvo, da celotni projekt upravlja oseba, ki tu sploh ni domicilna, tudi sedež SECI-ja ni domicilen, ampak je na Dunaju. Šele naknadno se je začelo razmišljati, potem ko so bile dane pripombe, da bi vse to povezali z Regionalno komisijo za Evropo, katere sedež je v Ženevi.

Ni skrivnost, da imajo Združene države mnogo pripomb na Organizacijo združenih narodov in še posebej na njene afiliale po svetu, med katerimi je tudi omenjena regionalna komisija. Pripombe se nanašajo na to, kako te institucije samo potrošijo in nič ne delajo, funkcionarji pa prejemajo obilne plače. Toda potem, ko se je Hrvaška (in deloma Slovenija) uprla zamisli integriranja držav jugovzhodne Evrope, v kateri bi bile razen držav bivše Jugoslavije še Albanija, Grčija, Bolgarija, Romunija in Madžarska, je naenkrat tudi Regionalna komisija postala sprejemljiva kot center prihodnjega zbiranja, ki se je baje v izjemno kratkem roku usposobila za takšno nalogo.

Rekli bi lahko, klasična manipulacija. Inicijativo so sprožile Združene države in očitno je v kontekstu ameriških globalnih političnih ciljev do Rusije in drugih vzhodnih področij; v tem okviru pa so nebitveni majhni narodi in njihovi stvarni interesi, kar se je s prenosom središča poskušalo zamegliti. Z uvedbo Svetovne organizacije se je celotni problem dvignil na objektivizirano globalno raven, čeprav je razvidno, da so v ozadju drugi pragmatični interesi.

Da je izpeljana ocena točna, med drugim dokazujejo tudi kasnejše ameriške akcije. Kolikor nam je znano, je ameriški predsednik s posebnim pismom slovenskemu predsedniku izrazil zainteresiranost za sprejem omenjene zamisli. Hrvaški takšno pismo ni bilo poslano. Vendar tega tudi ni bilo treba storiti, ker je bilo dovolj priložnosti, da se to pove na drugačen način.

Prav v času hrvaškega zavračanja ponujene zamisli, zlasti v njenih političnih ambicijah, saj Hrvaška sprejema gospodarsko sodelovanje na bilateralnih osnovah, je bila pred Mednarodnim denarnim skladom na presoji hrvaška zahteva za pridobitev posebnega kredita. Ameriški predstavnik v Izvršilnem odboru Sklada ni glasoval proti kreditu, vendar tudi ne za odobritev, pač pa se je vzdržal glasovanja. Po izjavi predstavnika za javnost ameriške administracije (Nicholas Burns) je vlada dala navodilo svojemu predstavniku v Skladu (ta pa razpolaga s približno 18% celotnih glasov v Skladu), da se vzdrži glasovanja in to je bil "izraz" ameriškega "nezadovoljstva s hrvaško vlado" in sporočilo, "ki ga bo hrvaška vlada razumela" (Tedenski pregled, Urad za informiranje veleposlaništva ZDA, Zagreb, 21. aprila 1997).

Potemtakem je vse to samo politika. Tu ne gre za posebno skrb za gospodarski napredek držav, ki naj bi jih SECI s svojim projektom želel zajeti. Gre za nekaj drugega, po načelu - ali bo tako kot pravim ali sploh nikakor ne bo, to imaš na razpolago in izvoli izbirati. V obeh primerih so znane posledice. Če se zamisel

sprejme, vstopamo v mrežo nepredvidljivih dogajanj. Če se zavrne, potem bo predlagatelj uporabil nove instrumente in Hrvaški povzročil nove neugodnosti.

Zato za Hrvaško ostaja tretja možnost: poskus in iniciativa, da uredi svoje odnose s sosedi čim prej je možno in glede na lastne interese.

Priče smo poskusom hrvaške diplomacije za obnovo gospodarskih in drugih odnosov s srednjeevropskim prostorom in normalizacije odnosov z državami bivše Jugoslavije. Vendar to ni odvisno samo od Hrvaške. Tu obstaja tudi druga stran, ki, ali ni pripravljena sprejeti hrvaških prizadevanj ali pa postavlja za Hrvaško nesprejemljive pogoje.

V tem smislu je značilno ravnanje Slovenije, ki poglobljanje gospodarskega sodelovanja povezuje z nemogočimi zahtevami okoli Piranskega zaliva. Po slovenskih zahtevah bi se morala Hrvaška odreči delu nacionalnega ozemlja, da bi Slovenija dobila izhod na odprto morje. Slovenija ni zadovoljna z obnovljivim dolgoletnim neoviranim prehodom skozi notranje hrvaške vode in zahteva tisto, kar nobena suverena država ne more sprejeti. Tudi Slovenija zagotovo ne bi sprejela hrvaške zahteve po eksteritorialnosti svojega ozemlja na smeri Zagreb-Dunaj. Slovenija zavlačuje izgradnjo moderne avtoceste v smeri od Maclja do Maribora, ker ta smer ni v njenem interesu (vsaj tako pravi), čeprav bi vsaka gospodarska analiza pokazala, da bi od te smeri s pobiranjem cestnine imela daleč več dohodka, kot ga bo dobila s cestno smerjo od meje Madžarske do Kopra. Zato je v ozadju očitno nekaj drugega.

S sosednjo Bosno in Hercegovino je od marca 1995. leta v veljavi pogodba o svobodni trgovini, medtem ko je s Srbijo proces sklepanja bilateralnih pogodb na različnih gospodarskih področjih v teku. Hrvaška gospodarsko sodeluje tudi z Romunijo, Bolgarijo, Albanijo in Grčijo, vendar so to majhne vrednosti, tako da jih Statistični letopis Hrvaške v letu 1996. sploh ne omenja. Če bi sodili po omenjenem statističnem izvoru, so glavne smeri hrvaške trgovine proti zahodu, tako da na države zahodnega kroga odpade več kot 80% hrvaškega izvoza in uvoza. Za Hrvaško so izjemno pomembni trgovski partnerji Nemčija, ZDA in Italija.

Lahko si predstavljamo, kakšen nered bi nastal v hrvaškem gospodarstvu, če bi v kakšnem primeru hrvaška vlada sprejela gospodarsko usmeritev, ki jo predlaga SECI.

Zato ni verjetno, da ta dejstva ne bi bila poznana predlagateljem SECI-ja. Če predpostavimo, da so jim poznane, potem je funkcija SECI-ja oblikovanje še ene ingracijske celote, ki izrinja Rusijo iz tega prostora, temu cilju pa naj bi služila tudi Hrvaška.

Tako pravzaprav zamisel SECI-ja s svojim končnim ciljem interferira z regionalnim pristopom Evropske zveze, ki je pogojno rečeno, na mikro ravni - gospodarska integracija bivšega jugoslovanskega prostora", medtem ko je zamisel SECI-ja pravzaprav politična integracija na makro ravni. Regionalni pristop ima "pomirjevalno" nalogo (kakor jo razumejo države evropskega zahoda), zamisel SECI pa ima strateško funkcijo, ki vztraja na skrajnem cilju, medtem ko je vse drugo zanjo nebitveno.

Skupaj pa izhajata iz Transatlantskega sporazuma Združenih držav in Evropske zveze o razdelitvi odgovornosti za krizna področja v Evropi in o uporabi različnih

ukrepov pri reševanju kriznih problemov. Z novim Transatlantskim programom, ki so ga januarja 1955. leta podpisale Združene države in Evropska zveza, so bile razdeljene funkcije in njihov dogovor velja za vso celo Evropo, zato je tudi potrebno v tem okviru obravnavati ta dva pristopa.

Če Evropska zveza v politiki do Hrvaške zavira in otežuje podpis posebne pogodbe o sodelovanju in trgovini, potem uporablja tista sredstva, ki bi po njeni oceni morala sprožiti določene učinke.

Pričakovani učinek je medsebojno gospodarsko in politično sodelovanje novonastalih držav. V gospodarskem smislu za Hrvaško ni nevarnosti, če bi šlo samo za to. To ni področje, kot smo pokazali, od katerega bi bila odvisna Hrvaška. Problem je namreč bolj v tem, da je tudi pri iniciativi Evropske zveze mogoče prepoznati politične sinteze zamotane v plašč gospodarstva, ki jih Hrvaška po pravici zavrača, kar ji seveda ne bi smeli preveč zameriti.

Hrvaška se po pravici boji nekaterih novih centrov odločanja in političnega integriranja, ki ogrožajo njeno samostojnost. To ni samo hrvaška posebnost. Vzhoda se bojijo tudi druge evropske države, ki so bile prisiljene živeti v njem. Zato porivanje Hrvaške k vzhodu ne more biti produktivno, to pa Evropska zveza s svojo zamisljivo pravzaprav počne. Ko svoje sodelovanje s Hrvaško povezuje s sodelovanjem Hrvaške s Srbijo in Bosno in Hercegovino, torej državama, s katerima Hrvaška ne želi biti v skupnosti, potem to niso samo gospodarska vprašanja, kot to Evropska zveza prepričuje Hrvaško.

Nekaj drugega so gospodarski odnosi Hrvaške s sosedi, celo izvedba nekaterih skupnih projektov, maloobmejno sodelovanje in povezovanje potniških mrež kot pa npr. carinska unija. Takšne unije ni mogoče vzpostaviti med državami, ki se medsebojno samo upoštevajo. Carinska unija ni samo gospodarsko vprašanje, pač pa je prvovrstno politično vprašanje.

Zanimivo je opozoriti, da Evropska zveza ne vztraja na carinski uniji Slovenije in Hrvaške. Ne vztraja niti na svobodni trgovini z Madžarsko, četudi sta naravnejši partnerki Hrvaške kot pa države Vzhodne Evrope. Če nič drugega sta bili Slovenija in Madžarska stoletja v skupnosti s Hrvaško, kar bi morala biti nekakšna prednost.

Vendar ne gre za to. To je znano, toda za predlagatelje nebstveno. Ti imajo druge namene in poskušajo Hrvaško uporabiti za ponovno sestavo nečesa, kar je razpadlo.

Iz vsega tega izhaja, da je teza o "balkanskem trgu" na ravni mitologije. Pravzaprav je to fikcija nostalgikov, ki se ne morejo sprijazniti z dejstvom, da je nekaj takega nemogoče vzpostaviti. Države so kot ljudje: ko enkrat izginejo, jih ni mogoče obnoviti. Vsak poskus, ki bi to nameraval, je na napačni poti, ker danes ni več mogoče nekoga prisiliti, da živi v skupnosti, ki ji ne pripada, oziroma se ne želi pokoriti njenim pravilom.

V tem smislu je Norveška najboljši primer. V času, ko mnoge evropske države hlatajo za Evropsko zvezo, so Norvežani to do sedaj že dvakrat zavrnil navkljub vladnim željam. Jutri bi se to lahko zgodilo pri drugih, kajti zadovoljstvo z Evropsko zvezo pri evropskih članicah upada, zaradi česar je morala Torinska konferenca mnoge zadeve umiriti, čeprav so bile postavljene z Maastrichtsko pogodbo.